

І. Л. Михайлин

Наближення до Олеся Гончара через Дніпропетровськ і Полтаву

У Новомосковську хмарне небо роз'яснилося й далі ми їхали по сонцю. 3 квітня 2013 року з Мерефи я виїхав за температури + 4°C, з Харкова — + 7°C. У Дніпропетровську сяяло сонце, температура становила + 20°C, що відповідало моїм настроям і очікуванням від Другої всеукраїнської науково-практичної конференції «*Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства*», організаторами якої були Національний гірничий університет і Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Попереднє ознайомлення з програмою засвідчувало, що учасників конференції очікує два дні свята, пов'язаного з наближенням до Олеся Гончара.

На автовокзалі мене зустріла кандидат філологічних наук, доцент, докторант Класичного приватного університету *Валентина Яківна Мороз* і відразу допровадила до музею «Літературне Придніпров'я», де відкривалася виставка «Життя як джерело», приурочена до 95-ліття від дня народження Олеся Гончара. На відкриття зібралось чимало людей: краєзнавців, шанувальників творчості Олеся Гончара, викладачів і студентів університетів, журналістів місцевих органів масової інформації, письменників. Вступне слово виголосила директор музею *Світлана Миколаївна Мартинова*, яка запросила до слова професора Національного гірничого університету *Світлану Ігнат'єву*. Справа в тому, що в цьому університеті працює Центр культури української мови імені О. Гончара. Він і виступив головним структурним підрозділом проведення конференції. Професор С. Ігнат'єва познайомила присутніх з гостями конференції, а також назвала видатних дніпропетровців, які брали участь у відкритті виставки.

Від імені гостей запросили виступити мене. Я сказав, що Харків так само, як Дніпропетровськ і Полтавщина, знаменитий топом у життєвій долі О. Гончара; він тут навчався в технікумі журналістики, в університеті, звідси пішов на фронт, у харківських газетах друкувалися його перші нариси й новели. Мене вчили однокурсники Олеся Гончара, у студентських аудиторіях раз у раз згадувалося його ім'я, так само, як імена О. Потебні та О. Білецького. Я наголосив, що місія українського письменника не зводиться тільки до написання художніх творів. Він обов'язково ще й громадський діяч. Таким був і О. Гончар. Він для нас більше ніж просто письменник. Особливо сьогодні, коли ми маємо можливість читати його щоденники, листи, спогади інших людей про нього та його рід, вивчати архівні документи, ми наближаємося до О. Гончара. Насправді зрозуміти письменника можна тільки в контексті його біографії, його доби. Усе інше буде напіврозумінням. У цьому парадокс літературознавства. Здавалося б, сучасники, які живуть одним життям з письменником, повинні краще розуміти зміст його творів, його наративів. Але виявляється, все з точністю до навпаки: коли письменник відсувається від читача в часі, лише тоді ми маємо змогу залучати додаткові джерела до вивчення його творів і творчості, а відтак і глибше розуміти змістові мотиви його доробку, осмислити підтексти, розшифрувати алюзії й натяки. Відтак,

з часом розуміння літературного твору збагачується саме завдяки цим додатковим знанням.

Узагалі, я був запрошений до відкриття випадково. Біля мене стояли більш поважні люди, які особисто знали О. Гончара. Тому я поспішив завершити свій виступ. Слово було надане професорові Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара **Анатолію Поповському**. Він розповів, що не тільки був знайомий з класиком української літератури, але й бував у нього вдома, часто проводив з ним час у бесідах. Анатолій Михайлович, зокрема, розповів, що О. Гончар зіграв вирішальну роль у визначенні теми його докторської дисертації. Тоді молодий учений написав листи одночасно кільком письменникам з проханням висловитися з приводу вивчення говорів Придніпров'я. Кілька осіб взагалі не відповіли, а О. Гончар відразу підтримав ідею ученого, назвавши її благородною й багатую внутрішнім змістом, потрібною для України. Обговорювалася ця тема й у Києві, у помешканні О. Гончара, де Валентина Данилівна спершу пригощала відвідувача смачною кавою за тим рецептом, за яким готувала її й для О. Гончара.

Потім виступав поет **Сергій Бурлаков**. Він так само добре знав О. Гончара, багато спілкувався з ним. Він розповів, як О. Гончар любив Дніпропетровськ. Навіть ставши киянином, він приїздив сюди щоліта своїм автомобілем, жив у Ломівці, де на тій же вулиці Клубній придбав у власність будинок під номером 20, трошки навскоси від подвір'я за номером 25, де мешкала родина його сестри Олександри Терентіївни Сови й де були написані «Прапорonosці». Ніде йому так не працювалося, як у Ломівці. Він листувався з багатьма письменниками Дніпропетровська, міг несподівано зателефонувати на квартирний телефон і сказати: «А я в Дніпропетровську. Даю тобі 20 хвилин». За цей час слід було дістатися до призначеного місця для спільного обіду, бесіди про літературу, місцеві події. Завершив свій виступ поет читанням вірша, присвяченого О. Гончареві.

Світлана Мартинова провела першу екскурсію по виставці. Вона була короткою, спрямованою на те, щоб звернути увагу присутніх на ексклюзивні матеріали, які проливають світло на факти біографії та творчості О. Гончара. Говорити більш докладно про його життя та творчість у присутності знавців екскурсивод вважала за непотрібне. Учасники відкриття розійшлися по виставці, щоб ближче ознайомитися з експонованими документами. Завершилося відкриття чаєм для гостей на другому поверсі музею. Ми побачили незаштукатурені порожні стіни, які ще чекали коштів, завершення ремонту. Уявилося, яка тут може бути розміщена грандіозна експозиція. Харківській літературний музей так само розміщений у двоповерховому особняку, але використовує для експозицій обидва поверхи. Світлана Миколаївна показала мені ще один зал на першому поверсі, де сумарно репрезентоване літературне життя Придніпров'я XIX – XX століть.

На прощання усім гостям була подарована упорядкована Світланою Мартиновою книжка «Олесь Гончар і Придніпров'я». Видана вона була ще п'ять років тому, з нагоди 90-річчя з дня народження письменника й до 40-річчя видання роману «Собор». Я з інтересом прочитав цю невеличку книжку

ще під час конференції, власне вечорами після засідань. У ній розміщено короткий вступний нарис упорядника, а далі йде добірка автобіографічних матеріалів: витяги з книжки «Письменницькі роздуми», з усіх трьох томів «Щоденників», подані листи до письменників В. Бережного й С. Завгороднього (деякі публікуються вперше). Книжка щедро проілюстрована якісними світлинами.

Примітка, яку можна не читати. Несподівано натрапив у щоденниковому записі від 03.07.1983 на одне слово, яке часто виникало в моїй мовній свідомості, але я не наважувався його вживати. А тут дивлюся: Олесь Гончар його вживає без усяких застережень. У цьому місці він полемізує із Дж. Джойсом, який вважав безфабульність художньою нормою, сподівався знайти в ній новий тип естетики. «Але ж це *заблудження!*» — вигукує О. Гончар [курсив мій. — І. М.]. Про сюжет для роману він пише як про річ недоторкану, обов'язкову, вічну, як обов'язковим у цілому для мистецтва є закон золотих пропорцій. На цьому місці в мовного пуриста мало б стояти слово «помилка» або вислів «помилкова думка». Та Олесь Гончар до них не належав; він сміливо написав «заблудження», розширюючи лексичні межі української мови, легалізуючи і ній це цікаве слово.

Функція конференцій — створювати плацдарм для міжособистісного спілкування науковців. На вечір я запросив до своєї кімнати усіх учасників конференції, які мешкали в третьому гуртожитку, і представників господарів. Зійшлися Роман Іванович Осташ (Львів), Людмила Іванівна Ромащенко (Черкаси), Валентина Мороз (Запоріжжя) і Світлана Ігнатієва (Дніпропетровськ). У розмові про О. Гончара, Дніпропетровськ, літературу, мову, науку про них, наші університети непомітно проминув час.

Уранці 4 квітня, коли ми прибули на реєстрацію учасників конференції, з'ясувалося, що велика полтавська делегація запізнюється саме через *заблудження*. Водій автобуса погано знав дорогу й збочив на манівець. Мудрі господарі прийняли рішення не чекати полтавчан, а розпочати конференцію вчасно. Треба сказати, що інакше рішення зруйнувало б увесь графік її проведення, бо її події були так щільно припасовані одна до одної, що не залишали шпарини, яку б можна було використати для очікування.

Головувала на пленарному засіданні професор *Світлана Ігнатієва*. Вона робила це віртуозно, старанно підготувавшись, не допускаючи імпровізацій. Вона говорила дуже доречні слова й виголошувала вірші. Шкодую, що не запитав її про їх походження, але найбільш імовірно, що вона ж сама їх і написала. Виголошувала вона свої тексти виразно, артистично.

Благословення конференція отримала від настоятеля Новомосковського храму Святої Трійці отця Андрія. Для непосвячених поясню: це саме той храм, який був збудований Якимом Погребняком з Нової Водолаги і який вразив Олесь Гончара ще тоді, коли він студбатівцем проїжджав біля нього, прямуючи на фронт. Тоді він уперше поклявся вивести його в своєму майбутньому творі. Цим твором став роман «Собор».

На підвищенні була виокремлена невеличка сцена де розміщалися мистецькі колективи. Першим була надана честь виступити ансамблю бандуристів

«Розмарія» (керівники: Ю. А. Свиридова і О. Манойлик) з дитячої музичної школи № 2 імені А. Я. Штогаренка (уродженця м. Дніпропетровська). Вони виконали кілька народних пісень під бурхливі оплески присутніх.

На відкритті конференції з привітальним словом виступила заступник голови департаменту міської ради **О. В. Лозенко**, яка привітала присутніх від імені міського голови м. Дніпропетровська й наголосила: «Це наше спільне свято — день народження людини, яка прославила наш край. Ми глибоко шануємо усіх, хто досліджує творчість О. Гончара й надає нам можливість наблизитися до нього як художнього генія. Плідної вам роботи й подальших звершень!» Вона нагадала, що й Національний гірничий університет розташований на вулиці Олесь Гончара.

Відкрив конференцію ректор Національного гірничого університету професор **Генадій Григорович Півняк**. Він говорив з хвилюванням про потребу розвивати гуманітарний світогляд гірничих інженерів, на підготовку яких спрямовано головним чином діяльність його університету. «Ми вчимо студентів з усієї України, — відзначив ректор, — навчаємо їх інноваційній діяльності, яка неможлива без розвинутої духовної культури. Центр культури української мови імені О. Гончара працює активно весь навчальний рік, а не тільки під час конференцій. Для нас почесно зібрати під своїм дахом видатних учених — дослідників життя і творчості Олесь Гончара. Не вірте в те, що українська освіта не конкурентоспроможна; багато наших студентів перемагають на міжнародних наукових конкурсах, глибоко знають іноземні мови, історію України, нашу й світову культуру. Ми все зробимо, щоб вам було комфортно й конференція пройшла успішно. Ми працюємо для майбутніх поколінь, які будуватимуть Україну».

Учасників конференції вітав чоловічий ансамбль Національного гірничого університету «Обертон» під керівництвом Олександра Переверзева.

Право виголосити першу наукову доповідь (і не за правилом алфавіту, а за правом внеску в гончарознавство) була надана **Валентині Миколаївні Галич** — професорові кафедри журналістики Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Її доповідь називалася «Небо в ландшафтному світі щоденників Олесь Гончара». Вона наголосила на особливому статусі жанру письменницького щоденника, у якому мала б бути зредукована нарація за рахунок розширення аксіологічних та риторичних репрезентацій. Але в О. Гончара й у щоденниках досить часто використовуються пейзажі, а в них така вагома, змістова деталь, як небо. Функціональна парадигма образу неба постала в інтерпретації дослідниці доволі розгалуженою. Передусім, вона наголосила на фольклорних традиціях, коли пейзаж виявляє любов автора до рідної землі, відповідає духовним засадам національної ідентичності. По-друге, майстерність публіциста виявляється в здатності наснажити небову пейзажну деталь соціальним змістом. По-третє, — в умінні піднятися до філософських проблем осмислення стосунків природи і людини. У доповіді крізь небові деталі авторка репрезентувала О. Гончара як художника слова, громадянина, політика, філософа. З її інтерпретацій випливало: талант, художній геній виявляє себе

в усьому, навіть у пейзажних деталях і дрібницях, а, можливо, в них саме найбільше й найвиразніше. О. Гончар будував *Небо* української духовності і в певному сенсі сам був уособленням того *Неба*, до якого нам усім треба тягнутися.

Доповідь «Олесь Гончар крізь призму спогадів Валентини Гончар» виголосила професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького *Людмила Ромащенко*. Вона розглянула мемуарну працю Валентини Гончар «Я повен любові» (К., 2008) у контексті літератури *pop fiction* і прийшла до висновку, що ознакою цієї літератури в останні роки стає все ширший синкретизм. Він виявляється в поєднанні розповідної й оціночної стихії. Багато місця в доповіді було приділено тенденціям у змалюванні кохання в новітній літературі. Тут авторка сперлася на авторитети Р. Іваничука, Ліни Костенко, Ю. Мушкетика, І. Дзюби, щоб утвердити гончарівський тип відображення стосунків між закоханими, заснований на романтичному піднесенні в ставленні до кохання. Гончарівському типові протиставлявся в доповіді любченківський, який впливав з аналізу щоденників Аркадія Любченка й був заснований на натуралістичних подробицях, відображенні тілесного низу, а не духовності почуття. Спогади дружини наближають до нас Олесь Гончара, але розкривають і незаперечний письменницький таланти, яким володіла сама Валентина Данилівна.

Наприкінці доповіді Л. І. Ромащенко в аудиторію почала заходити полтавська делегація. Слово негайно було надано ректорові Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка *Миколі Івановичу Степаненкові*. Він привітав присутніх, звернувшись особисто до керівників Національного гірничого університету й до письменниці Лесі Степовички. Головна його імперативна ідея полягала в тому, що Олесь Гончар належить Україні, тому почесна суперечка між полтавчанами й дніпропетровцями, чий він. Але вона, ця суперечка, успішно розв'язана на практиці співробітництвом двох національних університетів: Дніпропетровського гірничого й Полтавського педагогічного. О. Гончар відіграє в українській літературі таку ж роль, як Т. Шевченко та І. Франко, виступаючи як змістотворчий чинник епохи, тому жалюгідними виглядають спроби окремих авторів применшити значення О. Гончара, висловити сумнів у його небуденних вчинках, до числа яких належить і його творчість, і громадська діяльність. Микола Іванович привітав присутніх з гончарівським святом. «Це прекрасно, — сказав він, — що в нашій державі є гончарознавці й гончаролюбці».

За розподілом обов'язків між організаторами конференції саме полтавчанам було доручено виготовлення збірника публікацій з матеріалами конференції. Він тут же був розданий присутнім. За доброю традицією полтавчан вони вручили учасникам конференції й останні числа свого журналу «Рідний край». Цей часопис відновлено в рік 150-літнього ювілею одного із засновників старого часопису Панаса Мирного (1999). Відтоді журнал виходить двічі на рік, продовжуючи славні традиції свого попередника. Журнал «Рідний край» був заснований у Полтаві наприкінці 1905 року. У полтавський період його

редагував адвокат Микола Дмитрієв. Місцева влада журнал закрила. Тоді Олена Пчілка перенесла його до Києва й стала видавати за своєю редакцією. Полтавчани нового часу продовжили справу попередників і гідно дотримуються найвищих стандартів журналістської праці.

Головним редактором та ідеологом журналу є сам ректор Микола Степаненко, але відповідальним редактором, тобто особою, яка здійснює організаційне забезпечення роботи редакції, формування портфеля майбутніх публікацій, відбір творів, їх редагування, коректорське прочитання, забезпечення якісними ілюстраціями здійснює старший викладач кафедри української літератури Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка **Галина Білик**. Ми знайомі вже сім років, але поговорити нам вдалося лише в кінці конференції. Я запитав, чи дописана її дисертація про М. Зерова в колі неокласиків. Вона відповіла, що її час «з'їдає» робота викладача й редактора. Вона її любить й дістає від неї задоволення, але часу на дисертацію не лишає.

Я люблю цей часопис. За його полтавоцентричну спрямованість. У Харкові «Березіль» вже давно втратив харківський вектор. «Рідний край» свідомо тримає курс на висвітлення багатющої історії й культури свого краю. Два розділи в ньому: «Мовознавство» й «Літературознавство» — мають статус фахових у галузі філологічних наук. У числі, яке мені дісталось (№ 1(26) 2012), я з інтересом прочитав розвідку самої Галини Білик «Трагічна Зеровіана», де висвітлювалася історія всієї родини Зерових, яка походить з полтавського краю, особлива увага приділена двом видатним представникам української літератури Миколі Зерову й Михайлові Оресту (під таким псевдонімом виступав молодший брат). Родинне дослідження є змістом і статті Галини Білик «Доля — відбутися у Слові. Журналістсько-літературна родина Антиповичів».

У журналі ведеться постійна рубрика «У „Рідному краї” про „Рідний край”». найчастіше тут публікуються розвідки Ніни Степаненко. От і в цьому числі подано її статтю «Юліуш Словацький „яко чоловік і поет” у візії Олени Пчілки (над сторінками часопису „Рідний край”)». У ній розглянуто матеріали, у яких репрезентовано творчість поета — його переклади й розвідка Олени Пчілки в № 36 1910 року. З публікацій про «Рідний край» (1905–1915) склалася книжка Ніни Степаненко «Часопис „Рідний край”: духовні обшири українства» (Полтава, 2011), яку я свого часу рецензував. Я запитав Ніну Степанівну, чи продовжує вона роботу над вивченням журналу. Вона відповіла, що вичерпала тему в обсязі тих річників, що є в бібліотеках Полтави, а відтак, продовжувати роботу над вивченням часопису далі не планує. А шкода.

Серед матеріалів числа приваблює стаття Миколи Степаненко «Енциклопедія „Полтавіка” про крайові літературно-мистецькі дійства», у якій розповідається про грандіозний проект, який фінансується Полтавською обласною державною адміністрацією. Задум проекту, звичайно ж, належить творчим спілкам, університетам, місцевій інтелігенції. Стаття надрукована під рубрикою «Сторінки майбутньої книги» і включає в себе кілька енциклопедичних матеріалів Миколи Івановича. В особистій розмові він розповів, що, остерігаючись адміністративної звички фінансувати тільки

початкові томи, а далі кидати справу напризволяще, організатори проекту видали одночасно перший і дванадцятий томи видання, а решту будуть виконувати потім, вже маючи дві віхи, між якими розташовуватимуть свою працю.

Алла Ротач у розлогій статті розповіла історію заснування й діяльності Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського та його працівників. Самому музеєві — 60 років, з них тридцять три в ньому працює Алла Ротач. У її розвідці багато світлин, описаних з любов'ю людських доль, наведені деякі документи. Розвідка сприймається як повість з історії колективу.

Але було б неправильно розуміти цей часопис як такий, що, окрім полтавчан, ні про кого не пише. З величезним інтересом я прочитав статтю Михайла Шкурки «Михайло Петренко та його безсмертна пісня „Дивлюсь я на небо...”». Дослідження написане з нагоди 195-річчя від дня народження поета-романтика. Я зацікавився ним, бо вважаю М. Петренка харківським явищем. Проте в Харкові його ювілей пройшов непоміченим. А «Рідний край» відгукнувся змістовною розвідкою. Крім зрозумілого для ювілейної статті викладу біографії та творчих здобутків поета, автор подав цікавий матеріал про композитора, який написав музику на слова М. Петренка, довідку про виконавців знаменитої пісні, перелік платівок, на яких вона записана. Сенсацією є повідомлення про те, що це була перша пісня, яка пролунала в космосі над землею. Її заспівав під час свого польоту космонавт Павло Попович з борту корабля «Восток-4» в 1962 році. Цей факт старанно приховувався радянською ідеологічною системою. Але правди не втаїти; і вона рано чи пізно стає відомою.

З величезним інтересом прочитав я розвідку Валентини Саєнко (з Одеси) «Науковий світ професора Наталії Кузякіної з погляду тематології». Як драматургознавець (у минулому) я з пієтетом ставлюся до Наталі Кузякіної, вважаю її книжки про Івана Кочергу та Миколу Куліша взірцевими й нестаріючими. У нормальних умовах вона, звичайно ж, заслуговує на присвячення їй кандидатської дисертації з майбутнім перетворенням її (дисертації) на монографію. Не знаю, чи виникне в кого-небудь такий задум. Стаття В. Саєнко справила неоднозначне враження, бо складалася наполовину з цитати із книжки Н. Кузякіної «Театр на Соловках», де вміщено було її «Фрагмент мемуарів». Згадалася стара (вже забута) традиція літературної критики подавати розгорнуті цитати для популяризації заборонених праць і хоча б у такий спосіб надання читачам можливості познайомитися з ними. Іншого виправдання для перетворення наукової розвідки на суцільне цитування бути не може.

Це всі матеріали журналу, які я встиг прочитати під час конференції й по дорозі додому, але в цілому склалося враження, що часопис можна читати як книжку, тобто всі тексти підряд (журналістика все ж передбачає, за визначенням, універсальний зміст, але вибіркоче читання); і це не буде нецікавим. Нагадаю, що такий часопис редагує Галина Білик.

Але після невеликої перерви, спричиненої появою полтавців, повернімося до конференції.

На традиційну для себе тему компаративістики виголосив доповідь «Гносеологія художньої ідеї (А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар)» **Микола Гуменний** — професор Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса). Власне він кваліфікував себе як прихильника історико-типологічного методу й актуальність свого виступу вбачав у висвітленні впливу традицій А. Барбюса та Е. Ремарка на жанр антивоєнного роману О. Гончара. Він встановив, що стильова структура романів О. Гончара виявляє більш глибокі зв'язки з творчістю А. Барбюса на підставі відкритої діалогічності ідейно-художньої системи, їх стиль стає формою опосередкованого вираження оцінки реальних воєнних подій. І в цьому автор доповіді вбачав «приховану гносеологічну сутність художньої ідеї». Далі доповідач уточнив свою позицію: просвітницький імпульс впливає з внутрішньої необхідності осмислити особистий досвід, який репрезентував досвід народу. Таким чином, у наявності біографічного й автобіографічного первнів убачав Микола Хомич гносеологічний зміст художніх відкриттів названих авторів.

Після доповіді М. Х. Гуменного було надане слово шеф-редакторові журналу «Бористен» Фіделю Сухоносові для вручення щорічної премії часопису. У номінації «Науково-публіцистична розвідка» у 2012 році переможцем була визнана Ніна Степанівна Степаненко за статтю «Велика українка своєї доби», опубліковану в серпневому числі журналу.

Останнім на ранковому планерному засіданні виступав я. Моя доповідь називалася «Літературно-критична шевченкіана Олеся Гончара». Розпочав я, нагадавши, що Україна перебуває напередодні святкування 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря. У доповіді були розглянуті провідні ідеї шевченкіани О. Гончара: закономірність появи Т. Шевченка в українській літературі; вплив біографічних обставин на характер його творчості; наслідки діяльності Т. Шевченка для України як творця національної мови, самосвідомості українського народу та основоположника нової літератури; реалізм і народність у художньому світі О. Гончара; поетика «Кобзаря»; інтернаціоналізм Т. Шевченка. Після доповіді мені довго тиснув руку Костянтин Дуб — доцент Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара. Ми зустрілися як старі знайомі. Я з пошаною відгукнувся про його концепцію біографічного й автобіографічного синергену, а він сказав, що добре пам'ятає мою книжку «Гамартія Миколи Хвильового».

Після обіду учасників конференції чекав сюрприз — виступ ансамблю скрипалів «Байямеа» Дитячої музичної школи №1 під керівництвом Т. В. Гіль. У складі ансамблю М. М. Козієнко, В. О. Замула, Г. С. Дорошенко, Є. Г. Білявська; концертмейстер — О. А. Перебоєва. Залунав запальний «Чардаш».

На другому пленарному засіданні доповідь «Сакральний світ Олеся Гончара» виголосив професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара **Анатолій Поповський**. Усупереч традиційному твердженню про несумісність комуністичної приналежності з релігійним світоглядом доповідач стверджував протилежне: О. Гончар був глибоко

релігійною людиною. Він успадкував від діда й бабусі віру в Бога, яку слід було приховувати в умовах радянського режиму. Але насправді саме ця віра врятувала його під час воєнного лихоліття й дала змогу стати видатним письменником. Його ідеал *Собору* підіймав радянську людину до духовних вершин. Проте по-справжньому релігійний світогляд О. Гончара розкрився в його щоденниках. Лексичний аналіз, який провів Анатолій Михайлович, довів широку присутність у їх текстах релігійної лексики, широкого змістового поля, пов'язаного з Богом, Духом. Свою власну творчість він сприймав як богонатхненну.

Суголосно пролунала доповідь професора Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича *Марії Скаб* «Біблійні алюзії в щоденниках Олесея Гончара». Вона визбирала з текстів О. Гончара всі місця, пов'язані з Біблією, наголосила на великій кількості описів соборів, у яких бував письменник, розгляді ікон, апеляції до духовної краси. О. Гончар добре знав Біблію, часто посилався на неї у внутрішньому тексті, яким є щоденник. Апостолів вважав видатними інтелектуалами свого часу. Роман «Твоя зоря» писався ним первісно під назвою «Подорож до Мадонни». О. Гончар використав образ Мойсея для пояснення подвигу Йосипа Сліпого. Приїжджаючи до Москви, своє перебування в ній називав «Вавилонським полоном». Письменник користувався багатьма біблійними фразеологізмами: «нічтоже сумняшесь», «терновий вінець». «Але особливо вразив мене як читача — наголосила доповідачка, — той новозавітній дух, яким пронизаний весь текст щоденників упродовж п'ятдесяти років їх творення — дух любові, прощення, молитви, терпимості, вдячності Богові за кожен день існування». Уміння прощати О. Гончар вважав найвищим мистецтвом життя.

Катерина Глуховцева — професор Луганського національного університету імені Т. Шевченка, завідувач кафедри української філології та загального мовознавства — прочитала доповідь «Художні концепти людина і зброя в однойменному романі Олесея Гончара». Вона розглянула змістотворчу роль названих концептів для роману, у якому з концептом *людина* пов'язані поняття *життя, щастя, кохання*, а концепт *зброя* поданий шляхом уведення в текст військових термінів та описів реалій військового часу. Зрештою, вони протиставлені як життя й смерть.

Друге пленарне засідання завершував виступ тріо «Гармонія» Дніпропетровської обласної філармонії. Залунала пісня «Ой, чий то кінь стоїть». Ми з професором Людмилою Ромащенко сиділи поруч і почали потихеньку підспівувати. Насамкінець професор Світлана Ігнат'єва подякувала науковцям за доповіді й за любов до Олесея Гончара.

Був оголошений наступний захід конференції — поливання її учасниками Гончаревої верби. Це дерево було посаджене п'ять років назад, саме з нагоди 90-річчя від дня народження письменника. З невеличкого пагінця воно вже вирросло на невеличку вербиченьку. Поливання верби розглядається як урочиста, святкова подія: співає хор, виголошуються промови, присутні керівники університету, вербу поливають видатні гончарознавці. На цей раз поливання верби було ознаменоване даруванням Валентиною Миколаївною

Галич першої книжки дев'ятого тому повного зібрання творів Олесь Гончара «Публіцистика», яку вона з любов'ю упорядкувала. Вона тримала цю книжку, притискаючи до серця, а потім трепетно передала її під оплески конференції Світлані Ігнатієвій у подарунок Національному гірничому університетові. Промовляв професор Микола Гуменний. Поливати вербу доручили Миколі Степаненкові, Валентині Галич, Миколі Гуменному та Марії Скаб.

Далі нам стелилася дорога на Ломівку, де на Клубній вулиці, 25 мешкає старша сестра Олесь Гончара **Олександра Терентіївна Сова**. Їй 99 років. У наступному році вона святкуватиме столітній ювілей. Зустрічала нас її донька Тетяна Гаврилівна. А коли двоє учасників конференції прийшли допомогти бабусі вийти до нас на подвір'я, то застали її з книжкою в руках у тій кімнаті, де були написані «Прапорonosці». Вона читала, а поруч лежало ще кілька книжок. Невтомна Леся Степовичка організувала нас проспівати для Олександри Терентіївни «Многая літа». На подвір'ї стоїть стіл під Гончаревою грушею. За цей стіл і сіла Олександра Терентіївна. З нею довго розмовляв Віктор Юхимович Пушкін, а два телевізійні канали записували це інтерв'ю, докидаючи їй свої запитання. Потім журналістка розповіла мені, що це вони, журналісти, двадцять років тому відстояли Ломівку від знесення. Я провів Романа Івановича Осташа до поблискої церкви, а потім ми з ним спробували знайти будинок Олесь Гончара, який він купив на Клубній, 20 в 1948 році. Мабуть, тут багато що було перебудовано в пізніші часи й змінювалася нумерація, бо той будинок, на який нам вказали, був уже під іншим номером.

Завершився цей день дружньою вечерею.

На наступний день, 5 квітня, о 7.30 усіх учасників конференції забрав великий автобус і повіз на Полтавщину. Сьогодні доведено, що Олесь Гончар народився в Ломівці, поблизу тодішнього Катеринослава. Але у три роки, після смерті матері, був забраний материними батьками на виховання в слободу Суху, яка зараз розташована в Кобеляцькому районі Полтавської області. Це його мама мала прізвище Гончар. За дідовим прізвищем хлопчика записали в школі. А коли прийшов час вступати в газетярський технікум, що в Харкові, виявилось, що треба узгодити прізвище в різних документах. Оскільки шкільний атестат був на прізвище Гончар, то й свідоцтво про народження переписали під нього.

У Сухій нас зустрічали урочисто. Хліб-сіль тримала директор Літературно-меморіального музею-садиби Олесь Гончара **Тетяна Бондаревська**. Музей було створено 2000 року до п'ятої річниці смерті Олесь Гончара. Хата вже була зруйнована. Її відновили за фотографіями. Вкрили спочатку соломою, але вона прогнила за одне дощове літо. Перекрили очеретом. Але й він виявився недовговічним. Очевидно доведеться вдатися до сучасніших способів покрівлі, бо майстрів старих технологій вже немає. Тим не менше хата відбудована. Музей приймає відвідувачів. Хор місцевих бабусь співав улюблені Гончареві пісні. У хаті нас зустрічали пирогами. Узявши пиріг і філіжанку з чаєм, я вийшов на подвір'я і розговорився з чоловіком, який за всім уважно наглядав. Я назвався йому професором того університету, де навчався Олесь Гончар, і він відрекомендував мені. Це був голова районної ради **Юрій Іванович Тагадюк**.

Я подякував йому за те, що він у цей день з нами. Він сказав, що інакше й бути не могло, що Олесь Гончар — це слава їхнього краю, а славу треба берегти.

Тетяна Бондаревська провела коротеньку екскурсію. Я потім прочитав її два оповідання в тому числі «Рідного краю», яке дісталось мені. Одне з них нагадувало казки М. Є. Салтикова-Щедріна для дітей поважного віку, а друге замальовку з натури, цілком у дусі Остапа Вишні. Тетяна Владиславівна придбала в слободі Сухій будинок і переїхала жити до місця своєї праці. У Сухій на сьогодні залишилося 90 мешканців. Пані Тетяна вступила на філологічний факультет Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка й успішно навчається. Вона в усьому прагне бути гідною своєї посади.

Але учасників конференції чекали наступні події. У Кобеляцькій школі № 2 імені О. Гончара нас зустріли учні в національному вбранні з хлібом-сіллю на руках. Прийняти хліб конференція доручила мені. Я поцілував хліб і відломив від нього шматочок. Після цього вся конференція повторила мої дії. Хліб виявився надзвичайно смачний. Школа заснована в 1976 році, ім'я О. Гончара їй надане сімнадцять років назад. Відтоді вона його гордо носить. На сходах нас зустрічали учні різних класів, які виголосили вірш про свою школу, О. Гончара, батьківщину. Їхні слова так розчулили присутніх, що Микола Іванович запропонував конференції вийти на поріг школи й зробити спільну фотографію, що й було з радістю виконано. Директор школи Світлана Юрїївна Грінько усім керувала незримо, її ніби й не було видно, але відчувалася в усіх подіях гарна організована злагодженість усього колективу.

У школі нас так само частували пирогами з чаєм. Але ми поспішали розпочати секційні засідання. М. І. Степаненко, який командував конференцією на Полтавщині, вирішив, що працюватимуть дві секції: літературознавча й мовознавча. Я природним чином приєднався до літературознавчої секції.

Секції відбувалися в класах, у присутності вчителів і учнів цих класів. Микола Іванович запросив до слова *Леся Степовичку*. Це був гарний і виграшний хід. Леся Несторівна не стала виголошувати свою доповідь-есеї «Жінки-берегині Олесь Гончара», а прочитала для аудиторії кілька своїх прекрасних віршів. Усі були в захваті й щиро аплодували. На цій хвилі піднесення Микола Іванович надав слово доцентіві кафедри української літератури свого університету *Ганні Радько* для доповіді «Олесь Гончар і його творчість на тлі 60-х років ХХ століття». Вона не читала доповідь, а виспівувала її як ораторію. У руках у неї був роман О. Гончара «Собор». Вона дивилася дітям у вічі й розповідала про творчість Олесь Гончара, про те, що таке любов до свого народу, до рідного краю, його минулого, духовних скарбів. Магістральний сюжет час від часу поступався місцем бічним асоціативним репрезентаціям, але слухачі сиділи як зачакловані.

Після секційного засідання нам було запропоновано оглянути музейну кімнату Олесь Гончара. Вела екскурсію учениця старших класів. Доповнювала її розповідь досвідчений педагог *Наталія Василівна Чухніна*. Мене особливо привабив стенд «Олесь Гончар і Кобеляччина» з багатьма фотографіями. Я попросив докладніше розповісти про нього. І тут з'ясувалося, що як депутат

Верховної Ради СРСР Олесь Гончар дуже багато зробив для розвитку цього краю, починаючи від прокладання доріг і закінчуючи підтримкою культурних ініціатив місцевої інтелігенції.

Несправедливо було б не сказати, що саме тут, у Кобеляцькій школі № 2, нас чекала ще одна несподіванка: з'явився чоловік з торбою книжок і щедрою рукою роздаровував їх усім охочим. Це був **Володимир Кільченський** — автор роману «Присмак волі» з історії визвольної боротьби XVII століття. За сюжетом твір близький до «Трьох мушкетерів» О. Дюма — в його основі розповідь про пригоди чотирьох козаків-побратимів, які вливаються у військо Богдана Хмельницького. Авторіві — шістдесят чотири роки; але це його перший роман (зате на всі шістсот сторінок!). Усе життя він мріяв про художню творчість, але мусив здобувати собі хліб щоденний іншою працею. Тепер здійснив свою мрію. Роздарувавши усі примірники вдячним майбутнім читачам, він з полегкістю витрусив торбинку.

А конференцію чекав районний будинок культури. На сцені — портрет Олеся Гончара й цифра «95». До слова запрошений голова Кобеляцької районної держадміністрації **Анатолій Таранушич**. Він говорив про Олеся Гончара вільно, невимушено. Видно було, що він пишається славетним земляком, з гордістю говорить про те, як щиро й сумлінно полтавчани вшановують пам'ять вихідців з цієї землі. Крім щорічних заходів на день його народження, в районі святкується в день Святої Трійці як обласний захід «Зелене свято Гончарового дитинства». Промовляв і голова районної ради. А потім і ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Два високі очільники району сиділи в залі поміж глядачами упродовж усього концерту. Їх глибоко цікавило усе, що відбувається тут.

Головну частину програми концерту склав виступ уродженця цього краю поета **Євгена Гуцини** — автора понад чотирьохсот пісень, який читав гарні вірші, які доходили до сердець слухачів. Але він запросив на Гончареве свято й двох друзів — виконавців своїх пісень: **Аллу Вашик** і **Віктора Кавуна**. Лунали пісні на слова Євгена Гуцини різних композиторів, але в неодмінно високомистецькому виконанні. Зал вибухав оплесками, дарував виконавцям квіти, підспівував і одного разу встав з почуття пошани до патріотичного змісту почутої зі сцени пісні. Непомітно пролетіли дві з половиною години.

Гостей свята чекав обід у місцевому кафе. На ньому так само були присутні керівники району, і виголосили змістовні тости про свою землю, необхідність берегти пам'ять про видатних земляків, виховувати на їх прикладі молоде покоління. А коли вони, з огляду на невідкладні справи все ж змушені були відкланятись, їх місця за нашим столом зайняли заступники голови райдержадміністрації. Через годину довелось прощатися. Автобус повертався до Дніпропетровська. Я лишався з полтавською делегацією, бо мав можливість повернутися до Харкова вечірнім потягом «Київ–Харків», який долає дорогу від Полтави до Харкова за 1 годину 38 хвилин. Але після від'їзду дніпропетровців ми ще трішки посиділи за столом, і коли дійшла черга й мені виголосити тост, я сказав: перебування на Полтавщині переконало мене, що план збудувати Україну без українців провалиться, Україна буде українською,

бо в грудях урядовців у Кобеляках та інших містах і містечках нашої батьківщини б'ється українське серце. За це українське серце я й запропонував випити.

По дорозі до Полтави ми говорили з Миколою Івановичем. Він, зокрема, відгукнувся змістовним зауваженням на мою доповідь, відзначивши, що цілком несправедливо я приєднав до слабкої групи академіків-літературознавців і Миколу Бажана. Так, сказав Микола Іванович, власне літературно-критичні його розвідки й справді більш інформаційні й подають традиційний погляд, але ж є ще його спогади, наповнені аналітичним змістом, свіжою аксіологією. І я не міг з ним не погодитись.

Микола Іванович розповів, як йому вдається поєднувати адміністративну й творчу роботу. Додам для невтаємничених — він член Національної спілки письменників України. Тексти йому допомагає технічно завершувати Ніна Степанівна, беручи участь практично в усіх його проектах.

Конференції не тривають довго. Це короткочасний захід, який організувати й проводити дедалі складніше. Дедалі складніше й приїздити на них. Багато науковців приїхали своїм коштом. А Людмила Михида розповіла мені, що з неї на роботі зажадали ще й заяву про відпустку за власний рахунок на дні роботи конференції. І все ж конференції відбуваються... Бо непереборним є прагнення учених до наукової комунікації. Це прагнення збирає нас, щоб бути почутими, відчувати товариське плече один одного. І нехай будуть благословенні ті, хто надає нам такий майданчик для спілкування. Конференції не тривають довго, але пам'ятаються все життя. Саме такою була й конференція «Феномен Олесея гончара в духовному просторі українства». Публікація кожного розділу пригодницького роману завершується словами «Далі буде». Ці слова говорили один одному й учасники конференції, роз'їжджаючись по домівках.